

A civil társadalom, mint az állam és a gazdaság közötti egyensúly közvetítő sektora

VIGH EDIT

Ph. D. hallgató

Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

1. Bevezető gondolatok

A tanulmányomban azon gondolatból indulok ki, hogy a demokrácia fenntartásában hangsúlyos szerepet játszanak a társadalmi önszerveződések, a civil kezdeményezések. A civil szektornak egy sajátos szegmense a jogvédelemmel foglalkozó civil kezdeményezések, amelyeknek a feladatuk, hogy a jogrendszerben jelenlévő problémákra felhívják a figyelmet, beindítsák a jogrendszer korrigáló mechanizmusait, illetve közvetítsék, ismertessék az azokból levonható következtetéseket.¹

A nem kormányzati jogvédő szervezetek viszonya a civil társadalommal kettős, s ezen kettősség a civil társadalom komplex jelentéstartományából következik. A civil társadalom egyik központi jelentése a civil társadalom eszmeisége. A látszólag tautológiának tűnő megfogalmazás mögött filozófiai, társadalmi hagyományok, belátások állnak. Ezzel kapcsolatban hipotézisként megfogalmazható, hogy ezen eszmeiség megjelenik a civil jogvédő szervezetek misszójában, a jogvédők identitásában, szerepfelfogásában. Másrészt a civil társadalom kifejezéssel jelölhető egy szféra, ahol a civil mozgalmak, egyesületek tevékenységüket kifejtik. Ebben az értelemben a civil társadalom társadalmi alrendszerként jelölhető.² Tézisként megállapítható, hogy a jogvédő szervezetek a tevékenységüket a civil társadalom részeként (a civil szektorban) végzik. Ezzel kapcsolatban azon hipotézis fogalmazható meg, hogy a civil szektor önállóságának kérdése, továbbá a másik két szektorral való kapcsolata kihat a jogvédő szervezetek működésére.

A tanulmányomban a fenti hipotézisek igazolása érdekében először a civil társadalommal foglalkozó elméleteket rendszerezem. Ezt követően a civil társadalom eszmeisége kapcsán a szervezetek funkciójával foglalkozom, különös tekintettel a jogvédő szervezetekre. Majd a civil szektor önállóságának kérdésével foglalkozom.

¹ Csernus Eszter–Földes Ádám: *Adatvédelem és információharc két fronton*. In: Tízéves az Adatvédelmi Biztos Irodája (szerk. Sólyom László). Adatvédelmi Biztos Irodája, Budapest, 2006. 138. o.

² Amikor ezen utóbbi, szűkített értelemben használják a civil társadalom kifejtést a fogalmi zavar elkerülése érdekében a civil szektor kifejezését érdemes használni.

2. Civil társadalom fogalmának értelmezési lehetőségei

A civil társadalom fogalmát illetően mind a hazai, mind a külföldi szakirodalomban számtalan meghatározás született, jelentését illetően nem alakult ki közmegegyezés. A civil társadalom kifejezés meghatározásával kapcsolatban négy alapvető nehézséggel kell szembenéznie a téma iránt érdeklődőnek: 1. elméleti megközelítések sokasága, eltérő perspektívája; 2. történelmi kategória; 3. ország-specifikus kategória; 4. fogalmi dublikációk. A jelen tanulmányban elsősorban az első nehézséggel foglalkozom.

A civil társadalmak elméleti sokszínűségét hangsúlyozva, néhány rendszerezési javaslatot szeretnék ismertetni, amelyek segítségével eligazodhatunk az elméletek között.

A) Sasvári Nóra doktori értekezésében a civil társadalom értelmezésének háromféle megközelítését különítette el:

- a) A civil társadalom, mint élettér a magánéletet jelenti, ahol az egyének nem a politikával és a profitszerzéssel foglalkoznak.
- b) A civil társadalom, mint viselkedési szerep az aktív, közügyekben véleményyt nyilvánító emberre utal.
- c) Rendszerszemléleti szempontból a civil társadalom a vállalati és az állami mellett a társadalmi rendszer harmadik alkotóeleme.³

B) Victor Pérez-Díaz szociológiai jellegű csoportosítást végzett. Rendszerezésének alapja az egyes elméleteknek a civil társadalomhoz kapcsolt szociológiai tartalom volt. Ezen tartalom valamint az alapján, hogy mire használják fel a fogalmat két végpontot különített el: a minimalistákat és a generalistákat.⁴ A generalistákra – így például Ernst Gellnerre – az jellemző, hogy eszmék, intézmények segítségével jellemzik a civil társadalmat. Ilyen jellemzők például: a törvény uralma, korlátozott és elszámoltatható közhatalom, gazdasági piacok, társadalmi pluralizmus és nyilvánosság.⁵ A generalisták széles hatósugarú definíciójának ellenpontját a minimalisták – például Jürgen Habermas, L. Cohen, Arató András képezik – leszűkített definíciója képezi. Ők alapvetően egy önálló szektorként írják le a civil társadalmat, amely elkülönül mind a gazdasági, mind az állami szférától. Nézetük szerint a civil társadalmat a társágok, a társadalmi mozgalmak és a nyilvánosság alkotja.⁶ A civil társadalmat a következő szociológiai tartalom jellemzi: pluralitás, nyilvánosság, privát szféra, törvényesség.⁷

³ Sasvári Nóra: *Civil társadalom és az Európai Unió – civil érdekérvényesítés.* http://phd.lib.uni-corvinus.hu/497/1/sasvari_nora.pdf (2012. 01. 06.)

⁴ Huszár Ákos: *A kritikai elmélet rekonstrukciója Újosztály-elméletek és civiltársadalom-elméletek a rendszerváltás időszakában.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2009. 80. o.

⁵ Huszár: i. m. 80. o.

⁶ Huszár: i. m. 80. o.

⁷ Huszár: i. m. 85. o.

- C) A vizsgálati horizontot szűkítve a magyar sajátosságok elemzéséhez kapcsolódik megítélésem szerint Glózer Rita *Diskurzusok a civil társadalomról* c. könyve, amelyben a szerző a rendszerváltozás éveiben vizsgálta a civil társadalom fogalmának transzformációit.⁸ Tudásszociológiai alapon strukturális diskurzuselmézéssel – Foucault elméletére támaszkodva – végezte kutatását, amelynek célja „a diszkurzív halmazon belüli értelmezési különbségek, hangsúlyeltolódások, ok–okozati és időbeli összefüggések, párhuzamosságok feltárásával különálló beszédmodok egyedi azonosítása, kimutatva a létfeltételeiben (társadalmi intézményekhez való viszonyukban, interdiskurzív kapcsolataikban, környezeti beágyazottságuk jellegében) megmutatkozó különbségeiket is.”⁹

Glózer Rita a vizsgált időszakra vonatkozóan négyféle beszédmodot különböztetett meg:

- a) a recepció beszédmodja visszanyúl a civil társadalom koncepciójának eszmetörténeti gyökereihez, annak aktuális újjáéledésének megértésére törekszik.¹⁰
 - b) a helymeghatározás beszédmodja: nem a civil társadalom fogalmával, elméletével foglalkozik, hanem annak konkrét, gyakorlati megvalósulásáról szól. E beszédmod képviselői jellemző módon a civil társadalmat a politika világának formálójaként értelmezik.¹¹
 - c) a mérés beszédmodja: kvantitatív mérési eszközök segítségével írja le a civil társadalmat.¹² Ki kell emelni, hogy pl. KSH adatgyűjtés következményeként megtörtént a szektor önállóságának legitimálása, hiszen a civilek, a civil szervezetek immár valós (azaz megfigyelhető, megvizsgálható) társadalmi tényezővé váltak.¹³
 - d) a fejlesztő beszédmodban már egy önálló nonprofit szakterület körvonalazódik, célja a gyakorlatban megvalósuló fejlesztés, és benne egyes részterületekre irányuló kutatások jelennek meg.¹⁴
- D) Az utolsó rendszerezési javaslat már nem a civil társadalom fogalmával, annak hazai irodalmával foglalkozik, hanem arra hívja fel a figyelmet, hogy ha csupán a civil társadalom szervezeteit vizsgáljuk, akkor is megfigyelhető a definíciószerű meghatározások sokasága. A civil szektorra vonatkozó definíciókkal kapcsolatban utalni szeretnék Lester M. Salamon, S. Wojciech Sokolowski és Regina List meghatározására. Három, egymástól eltérő perspektívából vizsgálható a civil szektor, s ez alapján három, 'féle' definíció kapható. A szervezet működtetéséhez, fenntartásához szükséges

⁸ A civil társadalom elemzésének hasonló módszertani alapokon nyugvó elemzése olvasható: Szűcs Zoltán Gábor: *A civil társadalom mint politikai nyelv a rendszerváltó vitákban. Az 1989-es herekasztal-tárgyalások*. In: *Civil társadalom: elmélet és gyakorlata* (szerk. Szabó Máté) Rejtjel, Budapest, 2005. 171–188. o.

⁹ Glózer Rita: *Diskurzusok a civil társadalomról. Egy fogalom transzformációi a rendszerváltó évek értelmiségi közbeszédében*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008. 24. o.

¹⁰ Glózer: i. m. 35. o.

¹¹ Glózer: i. m. 79. o.

¹² Glózer: i. m. 133. o.

¹³ Glózer: i. m. 148. o.

¹⁴ Glózer: i. m. 153–155. o.

forrásokra figyel a gazdasági definíció: a szervezet bevételei főleg magánadományokból, és nem állami támogatásból vagy piaci ügyletekből származnak. A szervezetek céljaira koncentráció definíció szerint a civil szervezetek a közjót szolgálják, s a társadalom segítségre szoruló rétegére fókuszál vagy a közösségi részvételt, ösztönzést tartja fontosnak. Végezetül a szervezetek jogi fogalmát emelik ki a szerzők, utalva arra, hogy a civil szervezetek sajátos jogi formában (pl. egyesület, alapítvány) működnek és adómentességet élveznek. A szerzők egy negyven országra kiterjedő, a nonprofit szervezeteket vizsgáló kutatásban – a fenti meghatározásokat is figyelembe véve – a következő strukturális- operacionális definícióval dolgoztak. Ezen meghatározás öt kritériumot tartalmaz, s amely szervezet ezeknek megfelel, azt a civil szektor intézményének tartják. Ezen kritériumok: szervezetek; magánjellegűek; nem osztják fel a nyereségüket; önkormányzók; önkéntes jellegűek.¹⁵

3. Civil társadalom, mint eszmeiség – civil társadalom funkciója

A civil társadalom fogalmával kapcsolatos elméletek áttekintése, rendszerezése után a bevezető részben írt két hipotézissel foglalkozom. Látni kell, hogy a fent bemutatott elméletek azt sugallják, hogy a megfogalmazott hipotézisek fényében kettős civil társadalom fogalomról érdemes beszélni.

Az első vizsgálati kérdésem arra vonatkozott, hogy a civil társadalom, mint eszmeiség megjelenik a civil jogvédő szervezetek tevékenységében. Az ehhez kapcsolódó civil társadalom jelentés egy ideált jelent normatív, előíró értelemben, s ezen szemponthoz a generalisták megközelítését alkalmazhatjuk. Plasztikusan fejezi ki ezen megközelítést Ernest Gellner megfogalmazása: „A civil társadalom azoknak a nem kormányzati intézményeknek az összessége, amelyek elég erősek ahhoz, hogy ellensúlyozzák az államhatalmat: nem gátolják abban, hogy védelmezze a békét és közvetítsen a nagy érdekcsoportok között, mindazonáltal megakadályozza, hogy a társadalmat atomizálja vagy – ami a legrosszabb – uralma alá próbálja hajtani.”¹⁶ Ezen gellneri meghatározás alkalmazása mellett azon érv szól: „olyan definíció, mely nemcsak az intézményt határozza meg (nem kormányzati szervek), hanem ugyanakkor a legfontosabb funkciót is (államhatalom korlátozása, érdekcsoportok közötti közvetítés, társadalmi kohézió megteremtése).”¹⁷

3.1. Jogvédő szervezetek funkciói

A jogvédő szervezetek funkcióinak vizsgálatát a civil szervezetek funkciójával érdemes kezdeni.

¹⁵ Lester M. Salamon–S. Wojciech Sokolowski–Regina List: *A civil társadalom „világnézetben”* Civitas Egyesület, Budapest, 2003. 14–17. o.

¹⁶ Ernest Gellner: *A szabadság feltételei. A civil társadalom és vetélytársai.* Typotex, Budapest, 2004. 11. o.

¹⁷ Unger Anna: *Demokrácia – közvetlen demokrácia – civil társadalom.* In: *Civil társadalom: elmélet és gyakorlata* (szerk. Szabó Máté) Rejtjel, Budapest, 2005. 19–36. o.

A civil szervezetek alapvető funkcióit öt pontban lehet összefoglalni:

1. összetett társadalmi szükségletek kifejezésének és kezelésének eszközei,
2. aktív állampolgárságra nevelés révén az embereket arra ösztönzi, hogy álljanak ki a jogaikért, s ne hajoljanak meg az államhatalom előtt
3. érték- és érdekluralizmus erősítés, a vélemények sokszínűségének elősegítése,
4. szolgáltatások nyújtása,
5. „vitatér” megteremtése: olyan mechanizmusokat hoznak léte, amelyek segítségével a kormányzat és a piac ellenőrizhető és felelősségre vonható.¹⁸

A civilség eszmeiségének a szervezetek céljaiban, funkcióiban való manifesztálódását plasztikusan szemlélteti Robert M. Jenkins véleménye a nonprofit szervezetek és a demokrácia kapcsolatáról. Jenkins szerint a civil szféra négy meghatározó területen játszik kiemelkedő szerepet a demokráciában: elősegítik a pluralizmust, támogatják a társadalmi integrációt, kontrollálják a kormányzati tevékenységet, elősegítik az egyéni részvételt a közösségi intézményekben.¹⁹

A fenti leírt funkciók sorát olyan további funkciókkal érdemes kiegészíteni, ahol a civil társadalom eszmeisége tetten érhető. Ilyennek tekinthető, hogy a civil szervezetek elősegíthetik egyes hátrányos helyzetű csoportok társadalomba való beilleszkedését, politikai mobilizációs szerepet tölthetnek be, továbbá a politikai szocializáció fontos eszközei.²⁰

3.2. A civil jogvédő szervezetek funkciói

Jogvédelemmel foglalkozó civil egyesületek, alapítványok megjelenési okait vizsgálva, könnyen belátható, hogy ha nem lenne igény, kereslet a tevékenységre, akkor nem lennének. Megállapítható, hogy a jogvédelmi tevékenységet az állami működés deficitje teszi szükségessé,²¹ így abban az esetben, ha egy államban, egy jogrendszerben minden megfelelően működne, akkor nem lennének civil jogvédők. Civil jogvédők tevékenységével azokon a területeken találkozunk, ahol „valamilyen gond van a jogrendszerrel”, akár a jogalkotás, akár a jogérvényesülés, akár a jogalkalmazás területéről legyen szó. Szabó Máté a posztoszocialista államok vonatkozásában a következő területek különítette el:

¹⁸ Daneil Siegel – Jenny Yancey i. m. 15. o.

¹⁹ Robert M. Jenkins: *A nonprofit szféra és a politikai rendszer kapcsolata Magyarországon*. In: *Egymás jobb megértése felé. Tanulmányok az állam, az önkormányzat és a nonprofit szervezetek viszonyáról Magyarországon* (szerk. Balogh Eszter–Bullain Nilda–Simon Ildikó). CTF, Budapest, 8. o.

²⁰ Weller Mónika: *A nem kormányzati szervezetek szerepe az emberi jogok védelmében nemzeti és nemzetközi szinten*. In: *Acta Humana*, 1995/21. szám 49. o.

²¹ Szabó Máté: *A jogvédő szervezetek Magyarországon a rendszerváltás után és az Európai Unió csatlakozás nyújtotta új politikai tér*. In: *Acta Humana*, 1998/31. szám 28. o.

1. „A nők jogai,
2. a kisebbségek, etnikai, szexuális, rokkant, beteg, drug addict stb. jogok,
3. a teljes állampolgári státus nélküliek, azaz menedéket kérők, illegális migránsok, hontalanok, menekültek jogai,
4. »sérült« állampolgári státusúak, a totális intézményekben, börtön, katonaság, fogvatartás, kényszergyógykezelésnek alávetettek védelme.”²²

Hangsúlyozni kell, hogy a civil jogvédő tevékenység nem azt tartja céljának, hogy a meglévő hatósági intézményrendszert helyettesítse,²³ hanem egyrészt az a feladata, hogy ,watchdog'-ként figyelemmel kísérje az állami szervek tevékenységét, s jelezze a tapasztalat emberi jogi jogsértéseket.²⁴ Másrészt az a célja, hogy „kiegészítő, informális, alternatív korrekciós fórumokat nyisson meg a rászoruló kliensek számára, akiknek egyéni forrásaik szűkössége, nyelvi korlátuk, menekült státusuk, bünvádi eljárás miatt nincs arra lehetőségük, hogy teljes körűen felhasználják a jogállam biztosította jogi-politikai eszközöket, és a civil szolidaritás kiegészítő fogadóit kell megkeresniük.”²⁵

A tanulmányom következő részében azzal foglalkozom, hogy milyen eszköztár áll a civilek rendelkezésére. A jogvédő szervezetek eszközválasztását befolyásolja a szervezetek kettős önidentitása: jogvédő szerep és jogfejlesztő szerep.

Áttekintve a civil jogvédő szervezetek alapszabályait, megállapítható, hogy a civil jogvédők által végzett munka összetett. Szabó Máté 1997-es kutatásában a következő tevékenységi formákat különböztette meg:

1. propaganda, nevelés, információ, PR, média,
2. monitoring, dokumentáció a jogsértésekről, jogi és intézményi reformok iniciálása
3. jogi szolgáltatás, segítség, networking, community building, karitatív tevékenység,
4. tiltakozó akciók szervezése (jogi, politikai, sajtó),
5. nemzetközi hálózatokba való bekapcsolódás (anyag források és információk ki- és beáramoltatása).²⁶

A civil szervezetek alapszabályai és jogvédő szervezetek jogászaival készített interjúk²⁷ alapján világosan látszik, hogy három fő tevékenységi körre tudjuk

²² Szabó Máté: *A társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001. 274. oldal.

²³ L. bővebben: Dr. Legény Krisztián: *Jogvédő szervek a Magyar Közigazgatásban*. In: *Magyar Közigazgatás*, 2005/5. szám 283–296. o.

²⁴ Weller Mónika: i. m. 48. o.

²⁵ Szabó Máté: A jogvédő szervezetek Magyarországon a rendszerváltás után és az Európai Unió csatlakozás nyújtotta új politikai tér. In: *Acta Humana*: 1998/31. szám acta humana 1998. 37. o.

²⁶ Szabó Máté: *A társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001. 274. oldal.

²⁷ Tanulmányom ezen részében támaszkodom egy 2010. első felében végzett empirikus kutatásra, amelynek keretében tizenegy hazai releváns – szakmailag elismert – jogvédő szervezetet kerestem fel, s összesen húsz jogással készítettem félig strukturált interjút.

bontani a szervezetek munkáját: jogi reformtevékenység; kommunikációs és köznevelő funkció (például nyilvánossággal kapcsolatos tevékenységek, előadások, honlap); jogsegélyszolgálat és stratégiai pereskedés.

A jogi reformtevékenység²⁸ alatt azokat a ténykedéseket, akciókat értjük, amelyek célja a szervezet missziójának megfelelő jogszabályi irány elfogadtatása a döntésre jogosult hatósággal. A parlament és a civil társadalom közötti két- vagy többoldalú dialógusnak többfajta formalizált fajtája ismert: közmeghallgatás, írásbeli észrevételek benyújtása, kerekasztal beszélgetések, civil szervezetek bizottsági ülésein való részvétele, nyílt napok szervezése stb.²⁹

A civil szervezetek tevékenységének második nagy területe a nyilvánossághoz kapcsolódik, s célja hogy felhívja a figyelmet azokra az emberi és állampolgári jogokra, valamint környezetvédelemmel kapcsolatos kérdésekre, amikkel hazánkban szembe kell nézni. Ezen cél elérésének többféle eszköze, stratégiája ismert: oktatási, ismeretterjesztő tevékenység, szakmai fórumok és konferenciák szervezése, könyvek, kiadványok szerkesztése, honlapon való kommunikálás. Az elmúlt időszakban a szervezetek média használatában nagyfokú változásokkal találkozunk: elkezdtek tudatosan, a céljaik érdekében használni a médiát, hiszen „*Ha ismertek vagyunk, akkor tudunk nyomást gyakorolni.*” A média használatban fontos még egy változásra felhívni a figyelmet: amióta az internet elterjedt, egyre inkább ezt használják a szervezetek, s visszaszorulóban van az amúgy nagy költséggel járó nyomtatott kiadványok, szórólapok terjesztése. **A kommunikáció és a köznevelő funkció** kérdéskörének vizsgálatakor nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy a legtöbb civil jogvédő szervezet nagy hangsúlyt fektet a jogismeret, a jogtudatosság növelésére. Nagy problémának látják, hogy az állampolgárok nem tudják, hogy mik a jogaik, és azzal sincsenek tisztában, hogy mit tehetnek, hová fordulhatnak, ha vélt vagy valós jogsérelem érte őket. A szervezetek nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy olyan kiadványokat szerkesszenek, amelyek érthető módon magyaráznak el alapjogszabályokat, valamint iskolákba járnak felvilágosító órát tartani stb.

A szervezetek által végzett harmadik fő tevékenység **a jogsegélyszolgálat** fenntartása és működtetése, ami három külön részre bontható: jogi tanácsadás, okiratszerkesztés, jogi képviselet. Peres tevékenységük révén a jogvédő szervezetek nagyban hozzájárulnak a hazai joggyakorlat fejlesztéséhez, azzal, hogy a meglévő jogszabályok helytelen alkalmazásának korrigálására töreksenek. A pereskedés nem mindig megoldás: „*A pereskedés mindig az utolsó eszköz.*” – fogalmaztak így, vagy ehhez hasonlóan többen is a megkérdezett jogászok közül. Lynn C. Jones külföldi kutatásából is az derült ki, hogy az aktivista jogászok nem fordulnak automatikusan a pereskedéshez, hiszen a bíróság és a pereskedés nem mindig a megfelelő út. Számukra nem az a fontos,

²⁸ L. bővebben Edit Vigh: *What roles do the Hungarian human rights NGOs have in the public participation in governance?* COFOLA 2011: The Conference Proceedings. Brno, Masaryk University. 1226–1235. oldal [CD kiadvány].

²⁹ http://www.parlament.hu/civil/aktualis/szili/par_civil.htm (2010.01. 24.).

hogy „megnyerjenek egy ügyet”, hanem a mozgalom érdeke a fő. De ezzel párhuzamosan fontos az is, hogy időben felismerjék azokat a helyzeteket, amikor megfelelő lehet a peres eljárás, vagy amikor már csak ez az egyetlen megoldás.³⁰

4. A civil társadalom, mint szektor – jogvédő szektor önállóságának kérdése

A bevezetőmben megjelölt második vizsgálati irány a civil társadalom egy szűkebb értelmére vonatkozott: a civil szektorra. Így a minimalisták által hangsúlyozott elkülönítéssel kell foglalkozni, meg kell nézni, hogy milyen a viszonya a civil szektornak a kormányzati és a gazdasági szektorral³¹.

Mielőtt ezen kérdéssel foglalkoznék, érdemes megválaszolni előtte azt a kérdést, hogy mely társadalmi formációkat tartjuk a civil szektor alkotóelmeinek. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 1999-es jelentése szerint a civil társadalom szervezeti olyan szervezeti struktúrák, amelyek általános érdekek képviselőiben lépnek fel, felelősséget vállalva értük, továbbá közvetítő szerepet játszanak a „közhatóságok” és az állampolgárok között.³² A fent említett jelentésben a Bizottság felsorolta azon szervezeteket, amelyeket a civil szervezetek kategóriájába sorolhatók:

- munkaerő-piaci szervezetek, szociális partnerek (pl. szakszervezetek, munkaadói szervezetek),
- azon társadalmi, gazdasági szereplők, amelyek nem szociális partnerek,
- nem kormányzati szervezetek (ún. NGO) (pl. emberi jogi szervezetek),

³⁰ Lynn C Jones: *Carrer Activism by Lawyers: Consequences for the Person, the Legal Profession, and Social Movement*. In: *Legal professions: Work, Structure and Organization* (ed. Jerry Van Hoy). Elsevier Science Ltd. The Boulevard, Langford Lane Kidlington, Oxford, 2001. 192–199. o.

³¹ A civil szektor az állami és gazdasági szektorral való kapcsolatára lsd. például: „Keleten és Nyugaton egyaránt egyre többen kezdtek rájönni, hogy a szabad piac és a szabad választások önmagukban nem biztosítják az egészséges, demokratikus társadalmak kialakulását és fennmaradását. A piacgazdaság alkalmas arra, hogy fogyasztói javakat és szolgáltatásokat állítson elő, de számos társadalmi szükséglet kielégítésére – természeténél fogva – csak igen korlátozottan képes. Hasonlóképpen, az állampolgárok nem hagyhatják pusztán a kormányra a fontos kollektív érdekek (a tiszta környezet, a polgári szabadságjogok, a társadalmi jólét) képviselőit és védelmét. A kiegyensúlyozott, hárompólusú társadalmi fejlődés érdekében a piaci és állami szektor mellett meg kell tehát jelennie a nonprofit szervezetekből álló, erőteljes harmadik szektornak is”. Daneil Siegel – Jenny Yancey: *A civil társadalom újjászületése. A nonprofit szektor fejlődése Kelet-Közép-Európában és a nyugati segítségnyújtás szerepe*. Rockefeller, New York, 1992. 16. o.

³² Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (1999) *Opinion of the Economic and Social Committee on the role and contribution of civil society organisations in the building of Europe*. CES 851/99D/GW. Brussels, 22 September 1999. 3–4.
http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/ces851-1999_ac_en.pdf
Idézi: Savári: i. m. 20. o.

- közösségi szervezetek,³³ amelyek a tagságok irányában fejtenek ki tevékenységeket (pl. ifjúsági szervezet, családi szervezetek, helyi szintű állampolgári kezdeményezések),
- vallási közösségek.³⁴

A civil jogvédő szervezeteket nem kormányzati szervezetek.³⁵ A nem kormányzati szervek közös jellemzői:

1. nem (közvetlen) haszonszerzés céljából hozzák létre;
2. önkéntes alapon szerveződnek és általában önkéntesek is dolgoznak a szervezetben,³⁶
3. szervezett formával és bizonyos mértékű intézményesültséggel rendelkeznek,³⁷
4. függetlenek a kormánytól és más állami intézményektől, a politikai pártoktól vagy a gazdálkodó szervektől;
5. nem öncélúak törekvéseiben és értékrendszerükben.³⁸

Az Európai Bizottság meghatározásával tartalmilag megegyezik Harsányi László és Kuti Éva nonprofit-szervezetekre vonatkozó kritériumrendszere: nem profitcélok által vezérelt szervezetek; kormányzattól közvetlenül nem függő szervezetek; formális szervezetek; közérdekű tevékenységet végeznek; elsősorban magánadományokból származó bevétel; politikamentesség; vallásmentesség.³⁹

³³ community based organisation CBOs.

³⁴ Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (1999) Opinion of the Economic and Social Committee on the role and contribution of civil society organisations in the building of Europe. CES 851/99D/ GW. Brussels, 22 September 1999. 3–4.
http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/ces851-1999_ac_en.pdf
 Idézi: Savári: i. m. 20–21. o.

³⁵ A civil szektorba sorolható szervezeteket két fő csoportba oszthatjuk: megkülönböztetjük egyrészt az ún. szolgáltató jellegű szervezeteket (ide tartoznak például az oktatási, egészségügyi, szociális szervezetek), másrészt az ún. érték- és érdekvédelmi szervezeteket (például vallási, környezetvédelmi, emberi jogi szervezetek). A civil jogvédő szervezeteket alapvetően a második csoportba soroljuk. Lester M. Salamon–S. Wojciech Sokolowski–Regina List: i. m. 18. oldal.

³⁶ A jogvédelem önálló hivatás jellegéről l. bővebben Edit Vigh: *Definition of the Civil Defense of Right as a Profession*. In: *De iurisprudencia et iure publico*, 2011/1. 218–225. o.; Vigh Edit: *Jogvédők a jogász hivatásokban*. In: *Symposium Iubilaei Facultatis Iaurinensis* (szerk. Sulyok Gábor–Pátyi András–Szoboszlai-Kiss Katalin). *Jog – Állam – Politika Különszám*, 2011. 241–251. o.

³⁷ A szervezeti forma megléte kapcsán érdemes arra is utalni, hogy van olyan meghatározás is, így a CIVICUS World Alliance for Citizen Participaton definíciója, amely nem követeli meg a szervezeti formát, hiszen bármilyen polgári önszerveződést (mozgalom, bojkott, tüntetés) a civil társadalom részének tekinti. Rixer Ádám: *A civil társadalom fogalma*. In: *Collega*, 2007/2–3. sz. 68. o.

³⁸ Commission Discussion Paper „The Commission and Non-governmental Organisations: Building Stronger Partnership”, presented by President Prodi and Vice-president Kinnoek), COM (2000) 11 végleges.
http://ec.europa.eu/transparency/civil_society/ngo/docs/communication_en.pdf
 Idézi Savári 21. oldal

³⁹ Harsányi László–Kuti Éva: A nonprofit szervezetek lehetséges szerepe a tudományos kutatás területén, in *Háttér tanulmányok Készült az 1991. november 13–14.-i II. Akadémiai Fórumra*, MTA KSZI, Budapest, 1991. 16. o.

Civil szektornak a másik két szektortól való megkülönböztetése a fent hivatkozott írások közös pontja. Véleményem szerint ez két okból fontos: egyrészt a szektor önállóságának elengedhetetlen feltétele, másrészt ez jelenti azt az alapot, amely a szektor társadalmi legitimitásához hozzájárulhat. A jogvédelemmel foglalkozó civil szervezeteket, hasonlóan a többi civil szervezethez, általában két támadás szokta érni: politikai funkciót látnak el, valamint állami pénzekből tartják el magukat. Mindkét kijelentés a ‚civil’ jelzõt támadja.

A civil szervezetek és a másik két szektor viszonyrendszerének vizsgálatakor tézisként megállapítható, hogy a civil szektor nem azonos az állammal és nem egyenlõ a piaci szférával, bár mindkettõhöz közvetlenül és szervesen kapcsolódik.⁴⁰ A civil társadalom társadalomként (társadalom alrendszerként) való felfogásából következik, hogy nem lehet teljesen mentes az államtól, mert minden állam rendelkezik egy társadalommal. A piaccal való kapcsolatának elismerése azon alapul, hogy minden árutermelést folytató társadalomban megfigyelhetõ, hogy a piac által végzett tevékenységcsere kihat a társadalom strukturálódására.⁴¹

Megítélésem szerint a szektor önállóságának léte a hangsúlyokban van: a civil szervezetek nem törekszenek közvetlenül pártcélok megvalósítására, nem kizárólag állami támogatásból kívánják fenntartani magukat, nem közvetlen profitszerzési céllal alakultak meg.

A civil szervezeteket, szemben a pártokkal, nem lehet leírni az N. Luhmann által elgondolt, a politikára jellemzõ kormány-ellenzék bináris érékduállal.⁴² A jogvédõ szervezetek watchdog funkciójából adódóan a mindenkori kormányzat munkájának kritikáját képviselik. Azonban ezt nem azért teszik, hogy hatalomra kerüljenek, hanem az emberi jogok hatékony érvényesülése érdekében cselekednek.

Az állami támogatás léte – amely a jelzett szektor vonatkozásában elsõsorban az Európai Unió források elosztása során mintegy közvetett formában jelenik meg – a magánszervezet létét teszik kétségessé. Közép- és Kelet-Európában a gyenge gazdasági erõk okán a nemzetközi támogatás mellett szükség volt az állam anyagi hozzájárulására.⁴³ Látni kell, hogy a jelzett régióban a civil társadalom figyelme a rendszerváltás idõszakában elsõsorban a gazdasági változásokra, illetve a jogállami alapokon nyugvó kormányzás feltételeinek kialakítására irányult mintsem a civil szektor mûködésének feltételeire.⁴⁴ Így az újjászületõ civil szektor nem támaszkodhatott teljes mértékben a magánadományokra. Azonban a szervezetek államtól kapott támogatása nem zárja ki azt, hogy azokat magánjellegûnek tartsuk addig, amíg a szervezet döntési szabadsággal rendelkezik céljait, eszközeit illetõen.⁴⁵

⁴⁰ Kondorosi Ferenc: *Civil társadalom Magyarországon*. Politika + Kultúra Alapítvány, Budapest, 1998. 45. o.

⁴¹ Szigeti Péter: *Társadalomkutatás – mi végre? Politikatudomány – Alkotmányjog – Világrendszerelemélet*. Univarstítas – Gyõr Nonprofit Kft, Gyõr, 2011. 252. o.

⁴² Bihari Mihály–Pokol Béla: *Politológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998. 66. o.

⁴³ Weller: i. m. 47. o.

⁴⁴ Daneil Siegel–Jenny Yancey: i. m. 16. o.

⁴⁵ Weller: i. m. 47. o.

5. Összegző gondolatok

Tanulmányomban a civil társadalom két jelentésrétege kapcsán – civil társadalom, mint eszme, cél és civil társadalom, mint szektor – a jogvédő szervezetek funkcióival és a jogvédő szektor civil jellegével foglalkoztam.

Egyetértek Molnár Miklós azon megállapításával, amely a civil társadalom kifejezés meghatározásának nehézségét a fogalom többes jelentésével kapcsolta össze: „Az első jelentés szabályozó normatív kategória: egy kell, így kellene lennie... Második jelentése szociológiai: itt tartunk.”⁴⁶ Így az elemzés tárgya és eszköze egybeesik.⁴⁷ Ezen kettősséget a jogalkotás szintjén is tetten lehet érni, hiszen a jogalkotó hol szabályozási tárgyként, hol kívánatos célként hivatkozik a civil társadalomra.⁴⁸

Megállapítható, hogy a civil társadalom alapvető keretét a jog uralma, a magánélet tisztelete, a szólásszabadság és az egyesülési szabadság demokratikus elvei alkotják. A civil szektor szervezetei, így a jogvédő szervezetek is az egyénekért van. A civil kezdeményezések fontos mediális szerepet játszanak az egyének és az állam között, s ezen közvetítő szerep a demokratikus mechanizmusok nélkülözhetetlen része.⁴⁹ Létének elvi alapjait az emberi, állampolgári jogok érvényesülése, a jogállamiság, az érdek-pluralizmus jelentik.⁵⁰ Megállapítható, hogy a civil szektor az állami és a piaci szektortól független harmadik szektort alkotva fontos meghatározója a demokráciának.

Bemutattam, hogy a civil értékrend és érzésvilág megjelenik a szektorban elhelyezkedő jogvédő szervezetek tevékenységében. A magyar civil szektor egyik kiemelkedő alakja Furmann Imre egy interjúban a következőképpen fogalmazott: „Akkor jön el az eszményi állapot, amikor emberi jogi aktivistákból emberi jogi passzivistákká változhatunk.” Látható, hogy ezen gondolatban is megjelenik az eszmeiség és a „most itt tartunk” gondolata. Furmann Imre egy olyan eszményi állapotra utal, ahol már nincs szükség emberi jogokkal foglalkozó szervezetekre, emberi jogi jogvédőkre. A gondolat nagyon megkapó, és egyben elgondolkodtató, hiszen látni kell, hogy egy ilyen eszményi, ideális állapot talán sehol sem létezik, hiszen a liberális, demokratikus államok soha sem lesznek annyira liberálisok, mint amennyire, ahogyan mi azt gondoljuk. A civil jogvédők azért tevékenykednek, mert létre kell hozni, ki kell alakítani az alapszabadságok rendszerét, és ha már ez megvalósult, akkor az a feladatuk, hogy védjék azt.⁵¹ Egy, a kilencvenes évek előtt már jogvédő

⁴⁶ Molnár Miklós: *Civil társadalom és akiknek nem kell*. Educatio Kiadó, Budapest, 1996. 13. o.

⁴⁷ Molnár Miklós: *A demokrácia hajnalodik keleten. Civil társadalom és kommunizmus Kelet-Európában: Lengyelország és Magyarország*. In: *Politikatudományi Szemle*, 1993/2. sz. 84. o.

⁴⁸ Rixer: i. m. 63. o.

⁴⁹ Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (1999) Opinion of the Economic and Social Committee on the role and contribution of civil society organisations in the building of Europe. CES 851/99D/GW. Brussels, 22 September 1999. 3–4.
http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/ces851-1999_ac_en.pdf Idézi: Savári: i. m. 16. o.

⁵⁰ Kondorosi Ferenc: i. m. 45. o.

⁵¹ Lucien Karpik: *Political Lawyers*. In: *Fighting for Political Freedom. Comparative Studies of the Legal Complex and Political Liberalism* (eds: Halliday, Terence C–Karpik, Lucien–Feeley, Malcolm M). Hart Publishing, Oxford and Portland Oregon, 2007. 493. o.

tevékenységet végző, jelenleg is civil szervezetnél ügyvédként dolgozó jogász a következőképpen fogalmazott: „'90 után még azt is gondoltuk, hogy már nem is lesz ránk szükség, mert kitört a demokrácia meg minden. Jogvédő szervezetre nem is lesz szükség, itt úgy fog működni az államgépezet, minden hivatalos szerv, a hatóságok, a bíróságok teszik a dolgukat, megszűnik a politikai nyomás. Ez egy nagy csalódás volt, mert nem így történt.”

Megállapítható, hogy amíg állam létezik, amíg tökéletlen a valóság, addig szükség van civil kontrollra, s ilyen szempontból nincs végcélja a jogvédők munkájának.

